

I förordet till ”De försvunna texterna” av Herkus Kuncius kan man läsa att dessa texter numera bara finns i svensk översättning, eftersom de litauiska originaltexterna försvunnit vid ett datorhaveri. Detta är också anledningen till att samlingen fått just detta namn. Fyndigt och rätt roligt, tänkte jag först, men sedan kom frågorna: Varför översätts de inte tillbaka till litauiskan, så att de kan återtas av Kuncius? Är Kuncius trött på dem? Är de inte aktuella längre? Varför trycks de i så fall? Är de bättre på svenska? Översätts de inte tillbaka för att de då inte längre med fog skulle kunna kallas försvunna?

Kuncius beskrivs av många som en provokatör och bråkstake, en den litauiska litteraturens enfant terrible. Det han skriver ter sig ofta som reaktioner på ett yttre tryck eller kanske på konventionens förtryck. Ibland lastar han genom det han skriver över trycket på läsaren - läsningen kan bli påfrestande med allt supande och tjatande, all sperma och allt bajs och kiss. Under texternas skrovliga yta finns det något som kanske främst skulle kunna definieras som uppror mot hyckleri och själlös konformism ofta blandat med bisarra inslag som inte alltid är helt begripliga. När jag läser blir jag nyfiken på vad som ska komma på nästa rad, på nästa sida. Texten betvingar mig som läsare genom ett slags envist pekande, men jag ser inte alltid vad den pekar på, fast jag väldigt gärna vill veta det. Ibland är det som om orden och meningarna går en genväg direkt till ryggmärgen utan att passera hjärnan. Intrycken överfaller läsaren - tankarna kommer efteråt.

Texten ”Uppfostrans grunder - en rekommendation” är utformad som en numrerad serie förslag. Objektet för denna tänkta uppfostran är det postsovjetiska samhället. Här några exempel: ”3. Ni ska inte förvänta er några som helst etiska kategorier hos det postsovjetiska samhället. Det saknar allt sinne för heder, plikt och ansvar. Medborgarna i detta samhälle är oförmögna att känna varken kärlek eller tacksamhet mot sin nästa. Frågar ni efter en etisk bas begår ni ett stort fel och kommer snart att ångra er.” ”24. Ni ska alltid tillrättavisa hårt och bryskt.” ”36. Ganska ofta kan man använda en pinne som fästs vid halsbandet och som gör ont när den slår mot benen. Det hjälper.” ”46. Om en specialist bedömer att det samhälle ni dresserat kvalificerar sig till Utställningen över demokratins landvinningar skall detta förberedas vederbörligen.” Den cynisk-ironiska tonen i rekommendationerna gör att man lätt uppfattar textens udd som vänd åt två motsatta håll, mot uppfostraren lika väl som mot den som ska uppfostras.

”Fragment ur dagboken” innehåller som dagbokstexter gärna gör en blandning av de mest disparata motiv. Under rubriken ”Torsdag” (ingenstans anges något mer än dagens namn) talar berättaren om platser i världen, platser han kanske skulle vilja resa till eller inte: ”Det är kallt där också. Kyligt. Usch... Paris... Långt borta... Jag skulle vilja till Tyskland... det skulle gå lika bra med Erfurt, Halle, Weimar, Leipzig, där hade jag oförglömliga kvällar förr i världen, där drack jag mycket, dansade, kysste, älskade...” Han talar om platser där det odlas vin han skulle kunna tänka sig att dricka eller inte: ”Jag tänker förstås inte på Kaukasus. Inte på Ungern heller eftersom jag inte tycker om deras vin. Man kunde diskutera Bulgarien, Rumänien... Man kan diskutera allting ända tills man blir blå: Algeriet, Nya Zeeland, Marocko, Kalifornien etc.” Och i slutet på anteckningarna för den dagen kommer han till Litauen och Vilnius och rutschar därmed ut från världskartan, ut i ett tomrum: ”Vilnius, en stad som inte finns med i europeiska väderleksrapporter; en stad som inte finns och som aldrig kommer att finnas i världen.” Under en annan torsdagsrubrik finner man följande lilla notering: ”Om män som har sexproblem får köpa konstgjorda kvinnor i sexbutiker kan man anta att också pedofiler får köpa pojkar och flickor i plynch. Det är klart att materialet på dockorna kan variera, det kunde till exempel vara gips.”

Bokens längsta text ”Aurora. Livet i Guds ljus” har en närmast klassisk uppbyggnad: prolog, första parallellinjen, andra parallellinjen, tredje parallellinjen, epilog. I slutet av epilogen sammanfattas handlingens huvudlinjer: ”Ingen i den stora släkten M. utom jag fick någonsin veta den hemska hemligheten: att samma natt som den Stora Socialistiska Oktoberrevolutionen ägde rum i Petrograd upplevde den då fortfarande helt lilla (tre personer) invandrarfamiljen (Vladislovas M., Jadwiga M. [polskan] och Jouzapas M.) samtidigt (exakt) en smärtsamt ful, primitiv, andefattig, omoralisk,

nästan djurisk orgasm, ursäktat uttrycket. Detta är, enligt kompetenta specialister från väst, ett unikt fall i det forna Östeuropas sexualhistoria.”

I prologen presenteras berättelsens tre huvudpersoner som farfars far, farfars mor och farfar till berättaren. Vi får också veta något om dessa personers politiska ståndpunkter; en är för bolsjevikerna, en är emot: ”- På många håll i provinsen går revolutionen framåt genom att proletariatet och bönderna organiserar Råd på eget initiativ, - brukade Juozapas M. oroligt berätta sommaren 1917 när han kom hem från militärtjänstgöringen. - Det tror jag inte på, brukade Jadwiga (polskan) svara medan hon dukade fram sitt kulinariska mästerverk - fliaki, en improvisation på temat kojuver.” Sonen, berättarens farfar, hade vid tolv års ålder inga bestämda politiska åsikter: ”egentligen tyckte han om barock, klassicism, socialistrevolutionärer och anarkister, mensjevikerna en smula och Kornilov, ”Åsnesvansen”, furst Lvov var ganska trevlig - farfar fascinerades av hans visdom, hans oklanderliga diktion och intelligens.”

”Första parallellinjen” har sonen Vladislovas som huvudperson. Han blir under en nattlig promenad i Petrograd tillfångatagen av en rödgardistisk patrull. Han blir sparkad och slagen och två i patrullen vill avsluta misshandeln med att döda honom, men den tredje hindrar det: ”- Tids nog hinner vi ta kål på honom, sade den gode rödgardisten, som nog kom ihåg sina egna barn, som han lämnat i Pskovområdet: Masja, Dasja och Lionel. - Upp! Upp med dig säger jag, din bög! ropade han faderligt.” Vladislovas förs till en källare där han ska förhöras av ”den passionerade TBC-sjuka Svetlana Krupskaja Kapsukas Pelcer, yrkesrevolutionär och av spansk börd”. Hon är på dåligt humör denna natt, eftersom Dzerzjinskij, Stalin och Sverdlov har hindrat henne från att ta kommandot över ”Militära revolutionära centralens centralkommitté”. Hon är arg och känner sig förorättad, förbigången och ensam. Hon tittar på den tolvårige pojken hon ska förhöra. Han är vettskrämd och har i skrällen kissat på sig och byxorna är fläckiga. Svetlana Kruskaja blir mildare stämd och närmar sig honom och rör vid honom. Pojken är skräckslagen: ”Han vågade inte se henne i ögonen, de brann som eld. Det var första gången han kissat på sig och det så nära en främmande kvinna - med stor mustasch och röd sjal. Pojken såg hur hennes bara håriga bröst höjde sig och sänkte sig. hennes styva bröstvårtor stack ut som cigarrerna som morbror Anupras en gång tagit med sig hem till fadern Juozapas M. från en lång resa”.

Nästa akt eller avsnitt, ”Andra parallellinjen”, handlar om Jadwiga och hennes möte med älskaren Grigorij Galperin-Lunatjarskij samma natt. En av Jadwigas favoritsysselsättningar är att läsa i boken ”En sammanställning av lågadeln i Kungariket Polen och Storfurstendömet Litauen”. När hon fördjupar sig i detta verk känns livets oförrätter lättare att uthärda och hon träder in i en värld som är ”mer utvecklad, elegant, praktfull och meningsfull.” Hon har just kommit till bokstaven M i sammanställningen när Grigorij knackar på. Han beskrivs så här av berättaren: ”Han var alltid mycket korrekt och mycket förekommande, läspade en smula maniererat, och förde sig galant.” Deras kärleksstund skildras som ett musikaliskt förlopp - gregoriansk koral, aria, kuplett, falsett, bel canto, cantilena - i kombination med beskrivningar av vattenledningssystemet i en stad.

I ”Tredje parallellinjen” är det Juozapas, berättarens farfars far, som innehar huvudrollen. Han är brandchef i Petrograd och övertygad bolsjevik. Kvällen börjar med att brandmännen sitter runt en lägereld och berättar historier för varandra. Juozapas är den som oftast kommer till tals och han berättar om sin hembygd, sin uppväxt och sin far: ”En gång satte han oss alla barn (då var vi bara åtta) vid bordet och sa att vi skulle äta några konstiga svarta ärter, små och fina. Vi åt. Tuggade på. Vi var glada över presenterna från stan. Jag nästan storknade av girighet, jag ville stoppa i mig så mycket av det där marknadsgodiset som möjligt. Senare, när skålen var tom, avslöjade pappa Kajetonas att det var fårskit.” Plötsligt förändras emellertid scenen, någonstans vid Neva utbryter skottlossning, brandmännen kastar sig under Juozapas’ ledning mot Vinterpalatset. Deras uppgift är att se till att ingen från den provisoriska borgerliga regeringen kommer undan. Juozapas kissar ett slagord i snön: ”All makt åt sovjeterna!” Vinterpalatset stormas och ministrarna från den borgerliga regeringen arresteras. En äldre kvinna kommer springande, Juozapas stoppar henne och frågar

henne vart hon är på väg. Hon säger att hon vill ut ur staden. Han börjar visa henne vägen, men segern gör honom så rusig att han plötsligt kastar sig över henne och börjar att med kraftiga tag gripa om olika kroppsdelar: ”Gumman lät honom smeka hennes bröst, krama hennes bak och lår, men hon stoppade honom bestämt när Juozapas M. försökte smyga handen djupare.” Han kommer aldrig ”djupare” och till slut släpper han gumman. Hennes steg hörs mot gatubeläggning när hon försvinner: ”en sliten bondkvinna med högklackade skor?... Egendomligt... Dessvärre var den Provisoriska regeringens lömske och farlige statsminister, Kerenskij, redan utom räckhåll för brandchefen.” Juozapas är förtvivlad och försöker befria sig från sina misstag genom att med hjälp av en tjock slang låta Nevas iskalla vatten skölja över kroppen ända tills han blir blå.

Den sista texten i boken är en essä om färger och har fått namnet ”Färger, särskilt gult”. Vad är färger? Kan man tala om dem utan att själva deras essens glider ifrån en? ”En färg är omöjlig att lära känna, i synnerhet i ord, meningar, stycken. Å andra sidan behöver man inte lära känna den. Men denna övertygelse stärker mig i tron att det är möjligt att tala om en färg.” I essän närmar vi oss grundfärgerna på olika vägar: ”En galning vid en flygel som slår på tangenterna och samtidigt nynnlar en melodi som inte har något med variationerna att göra; det är gult. Nynnandet förtrollar och jag ser färgen. Gult är nålspetsen av galenskap som spetsar mitt ögas pupill.” Och det blåa ”det är kallsupen vattnet i lungorna och det desperata försöket att ändå få lite syre därnere, under vattenytan. Det är det tysta skriket på nåd. Blått - det är det sofistikerade leendet hos Greta Garbo på den tigande duken, ett leende som inte fick rätt att tala. Förresten är det ruskigt likt ordet du aldrig uttalade när du höll på att drunkna.” Den tredje äkta färgen är den röda: ”Rött. Det innesluter i sig all eld i denna kloka värld. I det röda slår och pulserar livet som är förbi. Rött är ett rationellt påstående som ingen dessvärre förstår.”

Kuncius’ texter räcker lång näsa åt alla stelbenta konventioner och sticker hål på våra klichéballonger. De sprutar Nevas iskalla vatten över konferensrummens, tidningsredaktionernas och regeringskansliernas avtrubbade självtillräcklighet. Kuncius gör en reva i hyckleriets duk.